

Professori Vesa Kanninen
Helsingin yliopisto

Etiikka ja talous 2012 (KA.6)

Kurssin sisältö

1. Omantunnon talousteoria

1.1 Adam Smith ja ulkopuolinen tarkkailija

- ulkopuolinen tarkkailija = "omatunto"
- sympatia, empatia, "other-regarding preferences"
- "kun varastamme, muistamme sen läpi elämän"
- paheksuminen
- ihmisen sosialistinen sielu kapitalistisessa maailmassa

1.2 Kohden tieteellistä moraalin teoriaa: mistä moraalitunteemme tulevat?

- moraalitunteet: empatia, sympatia, viha, kateus, kiintymys, kiitollisuus, syyllisyys, häpeä, omistamisen tunne, myötätunto, velvollisuus, vertaisuus, kateus, viha
- geneettinen evoluutio (Dawkins) ja meemit = kulttuurievoluutio (Blackmore)
- ihmisen karkotus Paratiisista niukkuuden maailmaan (Robson)
- uskontojen kultainen sääntö: moraalitunteista normeiksi
- yhteisomistus vai yksityisomistus, yhteisomistuksen tehottomuus

1.3 Itsekkyys, yhteistyö, altruismi, empatia

- yhteistyö eläinkunnassa (Ridley)
- yhteistyö ihmisillä (ei-geeniperilliset)
- moral hazard ja opportunisti
- miten evoluutio aikaansaada altruismia: sukulaivalinta ja Hamiltonin sääntö, vastavuoroisuus (Trivers)
- luottamus- ja sitoutumismekanismit (Frank)
- miten evoluutio edistää yhteistyötä populaatiossa (Hirschleifer), ESS (evolutionary stable strategies, Maynard Smith)

1.4 Mitä tutkimus kertoo preferensseistä (Kahneman, Rabin, Robson)

- neoklassisen teoria: homo economicus
- mitä psykologiset tutkimukset viestittävät ihmisen motiiveista?
- sosiaaliset preferenssit: vastavuoroisuus ja kiitollisuudenvelka, reiluus, eriarvoisuuden välttäminen, opportunistin rankaiseminen
- kokeelliset tutkimukset ja reiluuden moraalitunteet
- toisten huomioon ottamisen kyky (other-regarding preferences)
- ekspressiiviset preferenssit (Akerlof, Hillman)
- preferenssien evoluution mallintaminen: onko altruismi evolutiivisesti stabiili strategia

1.5 Oliko sosiaalidarwinismi väärässä?

- evoluutio kehitti pienryhmissä ihmiseen altruismin ja empatian tunteet
- tänään ihminen elää suurryhmissä ja kykenee yhteistyöhön myös ei-sukulaisten kanssa (eläinkunnassa harvinaista)
- kehittykö kyky tähän väärin tulkinnan seurauksena (Binmore, Dawkins); "misfiring"?
- meemit: irtiotto geenien julmasta otteesta
- heikkojen suojeleminen: kaveria ei jätetä

2. Sosiaalisten normien talousteoria

2.1 Normien tehtävä

- sosiaaliset normit koordinoivat ihmisten odotukset vuorovaikutussuhteessa, luovat sosiaalista järjestystä (Hume, Binmore, Young)
- normin tulkinta peliteoreettisena tasapainona: yhteisön jäsen pyrkii pitäytymään normiin annettuna hänen odotuksensa, että jokainen muu yhteisön jäsen tekee samoin
- ihminen luonut normeihin perustuvaa käyttäytymistä ja niihin perustuvia instituutioita: omistusoikeudet, sopimukset, neuvottelu, kommunikaatiomuodot (kieli), oikeus, raha

2.2 Normit peliteoreettisena tasapainona

- kreikkalaisilla ajattelijoina käsitys luonnonoikeudesta: on olemassa yleisesti päteviä, kulttuurista ja ihmisestä riippumattomia normeja
- normi liittyy ainoastaan peleihin, joilla tasapaino on monikäsitteinen
- huom. vaikka pelillä olisi monikäsitteinen tasapaino, nämä eivät välttämättä kelpaa normiksi
- luonnonoikeudellisina normeina pidetty oikeutta elämään, omaisuuteen ja vapauteen
- tasapainon tehokkuus, stabiilisuus, monikäsitteisyys
- vangin dilemma

3. Kapitalismin paradoksi

3.1 Dynastiat ja lisääntymisoptioiden allokaatio

- Mandeville: satiiri mehiläisperästä: itsekkyyteen perustuva toiminta tuottaa hyvinvointia paremmin kuin sosialismi? (Sarmaja)
- Hobbes, Hume, Smith, Marx
- yksityisomistus motivaation lähteenä
- yhteisomistuksen tragedia
- menestyneet kommunistiset yhteisöt: muurahaiset, mehiläiset, termitit, Linux, Wikipedia,
- julkisen sektorin ja markkinatalouden suhde (kollektiivihyödykkeet, kollektiivisesti tuotetut yksityiset hyödykkeet)
- kun kannusteet ja instituutiot luotu oikein, syntyy hyvinvointia: 100 vuodessa markkinatalousmaiden materiaallinen elintaso on 10-kertaistunut, näkymätön käsi, voiton tavoittelu ja yhteinen hyvä

3.2 Yritykset

- yrittäjän taloudellinen kontribuutio: talouden arvonnisa
- yrittäjän sosiaalinen kontribuutio: yrittäjä vapauttaa työntekijät painajaiselta, että näiden tulisi itse ottaa yrittäjän riski kannettavakseen
- miksi palkoista sovitaan etuäkeen mutta voitoista ei?
- maailma on riskeistä rakennettu: jokaisen yrityksen elinkaari on äärellinen
- yrittäjäriskiä vastaan ei voi ostaa vakuutusta
- voittomotiivi ja ahneus
- voittomotiivia ei voi ihmisestä eliminoida, mutta voitot voi eliminoida: kilpailun lisääminen, markkinoille tulon vahvistaminen
- yrittäjien tulot ja palkansaajien tulot
- yrittäjäluokka eroaa kapitalistiluokasta: vain menestyvä yrittäjä siirtyy kapitalistiluokkaan
- yrittäjäluokan kasvu johtaa työvoiman palkkatason nousuun
- funktionaalisen tulonjaon määräytyminen globaalissa taloudessa
- Marxin työnarvoteorian loppu

4. Kilpailun teoria: "kuka meidät tähän kilpailuun ilmoitti"

- kilpailutalous vs. sosialistinen talous, ihmiset vs. muurahaiset
- näkymätön käsi: miten hintajärjestelmä allokoii resurssit?
- hyvinvointiteorian ensimmäinen teoreema
- oliko Adam Smith oikeassa – milloin näkymätön käsi toimii hyvin ja milloin huonosti?
- markkinoiden epäonnistumiset: kollektiivihyödykkeiden vajaatuotanto, ulkoisvaikutukset, informaatorajoitteet
- kilpailu ja vangin ongelma: kilpailun tuottama lisäarvo vs. ihmisen onnellisuusvajaus
- oravanpyörästä poisjääminen: downgrading

5. Kapitalismin pimeä puoli

- kapitalismin petturit: USAn talousskandaalit 2000
- USA:n rahoituskriisi 2008-2009, rahoitustuotteet ja sääntelyn kiertäminen (varjopankkijärjestelmä)
- managerimarkkinat ja liikkeenjohdon kannustimet: voittaja vie kaiken
- optioiden epäkohtia: tulosmanipulointimahdollisuus, onnekkouden vai osaamisen palkitseminen, optioedun realisointi, riskinoton kasvattamiskannustin, vajaa sitoutuminen, optiotulon epäsymmetrisyys (kurssinousu, kurssilasku)
- sisäpiirikaupat
- talousrikokset
- USA:n säästöpankit 1980-luvulla: voiton tekeminen vararikko-option avulla (Akerlof-Romer, Ferguson)
- veroparatiisit

6. Oikeudenmukaisuuden teoria: kannusteet ja tasa-arvo

- omistamisen etiikka: filosofian ja nykyihmisen maailmankatsomukset törmäyskurssilla (Sokrates, Jeesus: irti omistamisesta), taloustiede: omistukseen liittyvät kannustinvaikutuksia
- Weber ja protestanttinen etiikka
- vapausperiaate ja eroperiaate (Rawls)
- tuleeko tulonjaon olla tasainen vai ei? reiluuden periaate vs kannusteet (Konrad)

- työmarkkinamekanismit ja oikeudenmukaisuus (Akerlof ja Shiller)
- funktionaalinen tulonjako globaalitaloudessa
- tulonsiirrot yli sukupolvien
- miten köyhyyttä voidaan vähentää?

7. Keskustelua yhteisvastuusta ja sen kritiikki

7.1 Uusmarxilaiset teesit (Sacconi ym.)

- markkinaetiikka edellyttää ahneuden vahvistamista
- yritykset nähtävä tiimiorganisaatioina; silti päätösvalta omistajilla, yritykset eivät tarjoa suojaa sidosryhmille, jotka tehneet spesifisiä investointeja
- oikeusfilosofia: vastuullisuus merkitsee, että normin pohjalta ihmisellä on kapasiteettia tulla ylistetyksi tai moitituksi toiminnasta
- vastuuta lopputuloksesta ei voi säilyttää ihmiselle, jos ihmisellä ei ollut valinnanvaraa
- ihmisen oma kontribuutio ja työpanoksen merkitys jaettavan tuottamisessa tyhjä idea
- jos kontribuutiokyky riippuu lahjakkuudesta, lahjakkaalle kuuluu pienempi osuus kuin lahjattomalle (lahjakkaalla mahdollista tarjota työpanos pienemmin kustannuksin)
- Rawls: lahjakkuus johtuu luonnonvalinnan järjestämisestä sosiaalibiologisista arpajaisista
- lahjakkuuserojen aiheuttaman epätasa-arvon regulaatio tarvitaan
- lahjakkuus ei oikeuta korvaukseen, mutta kontribuutio oikeuttaa, kunhan pidetään huolta vaikeimmassa asemassa olevasta
- managerien bonukset ja osakkeenomistajien tuomittavia

7.2 Kritiikki

- uusmarxilainen näkemys käsittelee oikeuksien ja tulojen jakamista, ei jakovaran tuottamista
- ei kysytä: millainen vastuun jako yksilön ja yhteisön kesken tuottaa parhaan lopputuloksen (myös heikoimmalle yksilölle)!
- kohden kontrolloitua totalitaarista suunnitelmataloutta ja muurahaisyhteiskuntaa?
- jakovaran tuottajasektorin analyysi puuttuu
- managerien tuotot määräytyvät lahjakkuuden kysynnän ja tarjonnan perusteella; tarjontaa ei voi nopeasti lisätä; kysyntä nostaa palkkiot korkealle (the winner takes all-malli)
- osakesijoitusten tuotot korvaus riskistä
- sidosryhmille ei oikeutta päättää tuloksen jakamisesta (Tirole)
- Nokian osakkeenomistajat eivät tehneet tuntiakaan työtä Nokian hyväksi; mutta olisivatko investoineet Nokiaan, jos päätösvalta tuloksen jakamisesta olisi sidosryhmillä?
- Arrow'n mahdottomuusteoreema: jos työntekijät, rahoittajat ja alihankkijat pääsevät päättämään tuloksen jakamisesta demokraattisesti, intressikonflikti merkittävä; tarvitaan diktaattori (residuaalioikeuksien omistaja)
- vain muurahaisten ja mehiläisten yhteisö voi kollektiivisesti sopia ilman, että niiden kannukset kärsivät

8. Yritysten yhteiskuntavastuun teoria

- voiton maksimoinnin taloustieteellinen puolustus: eloonjäämistaitelu
- yhteiskuntavastuu sosiaalisena normina
- eettisten arvojen vahvistuminen: kuluttajat ja sijoittajat monitoroijina ja kurin luojina yrityskulttuurissa
- ”rikos ja rangaistus”

9. Erikoisteemoja

- ilmastonmuutos ja tasa-arvo yli sukupolvien
- Afrikan köyhyys ja globaali tasa-arvo

10. Johtopäätöksiä

- taloutta ei voi ymmärtää ymmärtämättä ihmistä
- ihmistä ei voi ymmärtää ymmärtämättä hänen taustahistoriaansa ja yhteyttään luomakuntaan
- suhde moraalifilosofiaan: normatiivisen etiikan ja positiivisen etiikan erottelu (”Humen giljoitiini”)
- ekonomistit seurausetiikan kannattajia (vrt. velvollisuusetiikka tai hyve-etiikka)
- etiikka osana sosiaalista sopimusta
- moraalit eivät ole mielipidekysymys, vaan tieteellinen kysymys

Kirjallisuutta:

Akerlof, George A., and Romer Paul, M., ”Looting. The Economic Underworld of Bankruptcy for Profit”, *Brookings Papers on Economic Activity*, 1994.

Akerlof, G., and Shiller, R., *Animal Spirits*, 2009.

Bester, Helmut and Guth, Werner, ”Is altruism evolutionary stable?”, *Journal of Economic Behavior & Organization*, 34, 1998, 193-209.

Binmore, K., *Natural Justice*, Oxford University Press 2005.

Binmore, K., ”Reciprocity and the social contract”, *Politics, Philosophy and Economics*, 200402 3(1), 5-35.

Blackmore, Susan, *The Meme Machine*, Oxford University Press 1999.

Dawkins, Richard, *The Selfish Gene*, Oxford University Press 1976

Desai, M., (suom.) *Marxin kosto*, Gaudeamus, 2008

Ferguson, N., *Rahan nousu. Maa- ja rahantieteellinen historia*, suom. Terra Cognita, Helsinki: 2009.

Frank, R., If Homo Economicus Could Choose His Own Utility Function, Would He Want One With a Conscience!, *American Economic Review* 77, 1987, 593-604.

Frank, R., *Passions within Reason. The Strategic Role of the Emotions*, W.W.Norton & Company, Inc. New York, 1988.

Glazer, A., Kannianen, V. and Poutvaara, P., "Firms' ethics, consumer boycotts, and signalling", *European Journal of Political Economy* 26, 2010, 340-350.

Golding, W., *Kärpästen Herra*, 1954.

Hirschleifer, Jack, "There are many evolutionary pathways to cooperation", wp 778, Dept. of Economics, University of California, 1998.

Holloway, R., *Godless Morality. Keeping Religion Out of Ethics*, Edinburgh: Canongate Books Ltd., 1999.

Kahneman, D., Knetsch, J.L., and Thaler, R.H., Fairness as a Constraint on profit Seeking: Entitlements in the Market, *American Economic Review*, 1986.

Kandori, M., "Social Norms and Community Enforcement", *Review of Economic Studies*, 1992, 59, 63-80.

Kannianen, V., *Maailma on riskeistä rakennettu. Markkinat, kriisit, arvot*, 2007.

Kannianen, V., "Yrittäjyyden taloustiede: katsaus ja arviointeja", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2006:3.

Kannianen, V., "Köyhyyden anatomia. Taloustieteellisiä näkökohtia", *Yhteiskuntapolitiikka* 2011 (julkaistavana).

Kannianen, V., Pietarila, E., "Corporate Social Responsibility: Can Markets Control?", *Homo Oeconomicus*, 23, 2006, 153-179.

Kannianen, V. and Poutvaara, P., "Imperfect Transmission of Tacit Knowledge and Other Barriers to Entrepreneurship", *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 28, Summer 2007, 675-693

Konrad, K., "Privacy and time-consistent optimal labor income taxation", *Journal of Public Economics* 79, 2001, 503-519.

Mandeville, B., *The Fable of Bees II*, 1714.

Rabin, M., "Psychology and Economics", *Journal of Economic Literature*, XXXVI, March 1998, 11-46.

Rawls, J., *A Theory of Justice* 1971.

Ridley, M. *The origin of Virtue (Jalouden alkuperä. Epäitsekkyyden ja yhteistyön biologiaa)*, ART House 1996.

- Robson, A., "Evolution and Human Nature", *Journal of Economic Perspectives*, 2002, 16, 89-106.
- Sacconi Lorenzo: "From individual responsibility to shared social responsibility: concepts for a new paradigm", 2011.
- Sarmaja Heikki, "Kuka keksi luonnonvalinnan?", Terra Cognita, 2009.
- Seabright Paul: "The Company of Strangers. A Natural History of Economic Life", 2004.
- Sihvola, J., John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria, kirjassa Kanninen V. ja Sintonen M., *Etiikka ja talous*, WSOY, Helsinki 2003.
- Smith, A., *The Theory of Moral Sentiments*, 1759.
- Smith, A., *An Inquiry into The Nature and Causes of the Wealth of Nations*, 1776.
- Spichtig, Mathias and Taxler, Christian, "Social Norms and the Evolution of Conditional Cooperation", dp 2007-12, University of Munich
- Tirole, J., Corporate Governance, *Econometrica*, 2001.
- Wilson, W., *Sociobiology*, 1975.
- Ylönen, M., Veroparatiisit. 20 ratkaisua varjotalouteen, Like Kustannus, 2008.
- Young, H.Peyton, "Social norms and economic welfare", *European Economic Review* 42, 1998, 821-830.
- Young, H.Peyton, "Social norms", University of Oxford, Department of Economics, DP series N:o 307, 2007.